

MARIAN ADAMCZYK

WOJNA ALEKSANDRYJSKA – AUTOR I DZIEŁO*

Starożytność przekazała nam pod imieniem Cezara zbiór pism zwany *Corpus Caesarianum*. W zbiorze tym, oprócz autentycznych utworów Cezara – *Bellum Gallicum* (*Wojna galijska*) i *Bellum civile* (*Wojna domowa*)¹, znajduje się kilka pism określonych mianem *Supplementa Caesaris* – tzn. uzupełnienia pism Cezara. Do nich zaliczana jest VIII księga *Wojny galijskiej*, napisana przez oficera ze sztabu Cezara – Aulusa Hircjusza, a pomyślana jako pomost pomiędzy *Wojną galijską* a *Wojną domową*, oraz trzy oddzielne utwory: *Bellum Alexandrinum* (*Wojna aleksandryjska*) przypisywana niejednokrotnie Hircjuszowi, *Bellum Africanum* (*Wojna afrykańska*) i *Bellum Hispaniense* (*Wojna hiszpańska*). Cały ten zbiór, pomimo że napisany przez wielu autorów o różnym obyciu literackim, daje jednak obraz wojennej aktywności Cezara od początku namiestnictwa w Galii (rok 58 przed Chr.) aż do bitwy pod Mundą wiosną 45 roku. O ile autorstwo VIII księgi *Wojny galijskiej* nie budzi żadnych wątpliwości², o tyle ustalenie autorstwa pozostałych pism z "uzupełnień Cezara" nastęrcza wiele trudności.

---

* W niniejszym artykule wykorzystano obszernie fragmenty wstępu pracy magisterskiej: *Gajusz Juliusz Cezar. Wojna aleksandryjska*. Wstęp, przekład, komentarz. Lublin 1983 ss. 83. Jest to pierwszy przekład na język polski całego dzieła, zaopatrzony we wstęp, wiadomości historyczno-literackie, indeks imion własnych i mapy. Maszynopis tej pracy znajduje się w Bibliotece Uniwersyteckiej i w Zakładzie Filologii Klasycznej KUL.

¹ Polskie przekłady dzieł Cezara: J. C e z a r. *Wojna galijska*. Przeł. i oprac. E. Konik. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978; t e n ż e. *O wojnie domowej*. Przeł. i oprac. J. Parandowski. Warszawa 1951.

² Na podstawie Swetoniusza (*Cezar* 56, 1).

Kto zatem mógł być autorem *Wojny aleksandryjskiej*? Posiadamy na ten temat dwa starożytne świadectwa. Jednym z nich jest *Wstęp* do księgi VIII *Wojny galijskiej*. Ma on charakter listu³, skierowanego do znanego Cezarianina – Balbusa⁴, z którego dowiadujemy się, że Hircjusz – adiutant Cezara, uzupełnił *Wojnę galijską* i opisał wydarzenia od rozpoczęcia wojny aleksandryjskiej aż do śmierci Cezara⁵. Ze względu na wagę tego stwierdzenia dla naszych rozważań przytoczymy fragment *Wstępu* Hircjusza:

Sprawozdanie naszego Cezara powiązałem sprawozdaniem nieporównywalnym z dawniejszymi i dalszymi jego pismami, a jego ostatnie, nie dokończone dzieło, doprowadziłem od wojny aleksandryjskiej do końca, wprawdzie nie wojny domowej, której kresu wcale nie widzimy, ale życia Cezara⁶.

Przechodząc do omówienia tego fragmentu listu Hircjusza, napotykamy kilka problemów wymagających szerszego komentarza. Otóż, mówiąc o powiązaniu sprawozdań Cezara, Hircjusz ma na myśli wypełnianie luki, jaka istniała pomiędzy *Wojną galijską* a *Wojną domową*. Księga VIII jego autorstwa wiąże oba autentyczne utwory Cezara, ale w nieco odmienny sposób⁷, ponieważ Hircjusz przedstawia w jednej księdze dwa ostatnie lata (51-50) namiestnictwa Cezara w Galii. Natomiast za "ostatnie, nie dokończone dzieło" uchodzi powszechnie *Wojna domowa*, która urywa się nagle w III księdze na rozpoczęciu opisu działań Cezara w Aleksandrii⁸.

Ze stwierdzenia tego wynikałoby, że A. Hircjusz jest autorem zarówno *Wojny aleksandryjskiej*, jak i pozostałych dwóch *Wojen*, mimo że sam nie brał w nich udziału, o czym mówi wyraźnie we wspomnianym *Wstępie*⁹. Jednakże styl *Wojny afrykańskiej* i *Wojny hiszpańskiej* wyraźnie odbiega od stylu Hircjusza i od stylu autora *Wojny aleksandryjskiej*. Przeto nie ma nikogo, kto by sądził, że trzy powyższe utwory wyszły spod pióra jednego autora.

---

³ Nie ma zgody wśród uczonych, czy był to prawdziwy list czy tylko usprawiedliwienie Hircjusza ze swej pracy przyjęło formę listu.

⁴ Lucjusz Korneliusz Balbus, Hiszpan pochodzący z Gades (dziś Kadyks), zwolennik i biograf Cezara, zyskał obywatelstwo rzymskie, którego bronił sam Cynceron w zachowanej mowie *Pro L. Cornelio Balbo* z roku 56.

⁵ 15 marca 44 roku.

⁶ S. 330-331.

⁷ Cezar poświęca jedną księgę na wydarzenia z jednego roku.

⁸ *Wojna domowa* III 103-112.

⁹ "A mnie nawet nie przypadło w udziale, żebym brał udział w wojnie aleksandryjskiej i afrykańskiej, chociaż przebieg tych wojen znany jest nam częściowo z opowiadań Cezara" (C e z a r. *Wojna galijska* s. 331-332).

Niektórzy uczeni wysuwają hipotezę, że Hircjusz mógł to napisać, lecz utwory te podzieliły los większej części dzieł z literatury antycznej¹⁰. Inni uważają, że oświadczenie ze *Wstępu* ma jedynie charakter zapowiedzi i zamiaru opisanego wypadków, podobnie jak uczynił to grecki historyk Tukidydes we wstępie do księgi V swej historii, gdzie stwierdza, że opisał wypadki z czasów wojny poloponeskiej, gdy tymczasem w tekście nie znajdujemy zapowiedzianego opisu wydarzeń¹¹. Jeszcze inni sądzą, że Hircjusz, mając zamiar uzupełnić spuściznę literacką Cezara, gromadził materiały, sprawozdania i raporty pisane przez dowódców i oficerów, aby je wykorzystać w zapowiadanej pracy, jednak nagła śmierć położyła kres tym zamierzeniom¹².

Drugie świadectwo dotyczące *Wojny aleksandryjskiej* przekazał nam Swetoniusz w *Żywotach cesarów*. W życiorysie Cezara znajdujemy następujące zdanie:

Pozostawił także pamiętniki swoich czynów z wojny galickiej i domowej z Pompejuszem. Co do opisu wojen: W Aleksandrii, Afryce i w Hiszpanii, autorstwo ich jest niepewne. Jedni przypuszczają, że są one dziełem Oppiusza, inni – że Hircjusza, który uzupełnił podobno ostatnią i nie dokończoną księgę pamiętników o wojnie galickiej¹³.

Jak z tego widać, już Swetoniusz, piszący te słowa około 150 lat po opublikowaniu zbioru pism Cezara, ma kłopoty z ustaleniem autorstwa dzieł z tzw. uzupełnień Cezara. Nowożytni badacze, poczynawszy od C. Nipperdey¹⁴, badając szczegółowo język i styl ósmej księgi *Wojny galijskiej* i porównując go ze stylem *Wojny aleksandryjskiej*, opowiedzieli się za autorstwem Hircjusza¹⁵. Na gruncie polskim za tą hipotezą opowiadają się: K. Morawski¹⁶, M. S. Popławski¹⁷, K. Kumaniecki¹⁸. Inni natomiast uczeni wyrażają się ostrożniej i wolą mówić o nieznanym autorze¹⁹. Nie brakowało jednak takich uczonych, którzy dzieło z gruntu jednolicie skomponowane – jak tego

---

¹⁰ A. Klotz. *Caesarstudien*. Leipzig 1910 s. 149 nn.; K. Morawski. *Proza i prozaicy w okresie cycerońskim*. Kraków 1912 s. 48.

¹¹ E. Kallinka. "Philologus" 1910 s. 484.

¹² Por. K. Kumaniecki. *Literatura rzymska. Okres cyceroński*. Warszawa 1977 s. 155 n.

¹³ Gajusz Swetoniusz Trankwiliusz. *Żywoty Cezarów*. Przekł. J. Niemirska-Pliszczyńska. Wrocław-Warszawa-Kraków 1965³ s. 76.

¹⁴ *Quaestiones Caesarianae*. Leipzig 1847.

¹⁵ Klotz, jw. s. 180 nn.; O. Seel. *Untersuchungen über die pseudcaesarischen Bella und den Balbusbrief*. Leipzig 1935; K. Barwick. *Caesars "Commentarii" und das Corpus Caesarianum*. "Philologus. Suppl." 31:1938 s. 172 nn.

¹⁶ Jw. s. 18 nn.

¹⁷ *Polityczna publicystyka w dobie Cezara i Augusta*. Lublin 1935 s. 70.

¹⁸ Jw. s. 157.

¹⁹ J. Andrieu. *César. Guerre d'Alexandrie*. Paris 1954 s. XLIII.

dowiódł w szczegółowych rozważaniach tłumacz i wydawca francuski J. Andrieu²⁰ – składające się z opisów działań wojennych w różnych stronach imperium, przypisywali różnym autorom. I tak J. Zingerle²¹ przypisuje §§ 1-21 Cezarowi, a resztę tekstu Hircjuszowi; G. Landgraf²² przyznaje autorstwo §§ 1-33 Hircjuszowi, wypadki w Hiszpanii, §§ 48-64, Azyniuszowi Pollionowi, który jest według niego również autorem *Wojny afrykańskiej*, a pozostałą część dzieła Cezarowi²³. Inny uczony, H. Pötter²⁴, uważa §§ 1-21 za napisane przez Hircjusza, §§ 22-65 za przerobione przez Hircjusza na podstawie raportów, a pozostałe, 65-78, przypisuje Cezarowi. Taka interpretacja bierze się stąd, że utwór ma budowę klamrową, tzn. pierwsza i ostatnia część dzieła opisuje wydarzenia, którymi kieruje sam Cezar, gdy tymczasem trzy środkowe rozdziały poświęcone są opisom walk prowadzonych przez dowódców Cezara.

Że dzieło to nie jest pismem Cezara, nie ma co do tego najmniejszej wątpliwości. Autor *Wojny aleksandryjskiej* używa około stu dziewięćdziesięciu nowych słów, których nie znajdziemy w pismach Cezara, lubuje się w rzeczownikach abstrakcyjnych, np. *asperitas*, *benignitas*, *crebritas*, *deformitas*, *infelicitas* i *virilitas*. Dostrzegamy u niego pewne chropowatości w składni, które raziły starożytnych purystów, jak np. powtarzanie przyimka w czasowniku złożonym z tego samego przyimka: *inter castra et Caesaris iter flumen intercedebat angustum altissimis ripis quod in Nilum in fluebat: aberat autem ab regis castris milia passuum circiter VII (Bell. Alex. 29, 1)*²⁵. Mnóstwo przykładów porównujących wyrażenia i zwroty użyte w VIII księdze *Wojny galijskiej* i w *Wojnie aleksandryjskiej* znajduje się we wstępie do wydania i przekładu *Bellum Alexandrinum* J. Andrieu²⁶.

Dlatego i my, idąc za prawdopodobną opinią wielu uczonych, uważamy Aulusa Hircjusza za autora *Wojny aleksandryjskiej*, chociaż – jak pisze – nie brał w niej udziału, jednakże przebieg wydarzeń był mu znany z opowiadań samego Cezara. Jest to jednak tylko najprawdopodobniejsza z hipotez, dlatego cytując niniejsze dzieło, jak również dwa

²⁰ Tamże s. XXXIX nn.

²¹ *Zur Frage nach der Autorschaft des Bellum Alexandrinum und dessen Stellung im Corpus Caesarianum. "Wiener Studien" 14:1892 s. 75-119.*

²² *Der Bericht des C. Asinius Pollio über die spanischen Unruhen des Jahres 48. v. Chr. auf Grund des codex Ashburnhamensis.* Erlangen u. Leipzig 1890.

²³ Azyniusz Pollion był autorem *Historii wojen domowych* w 17 księgach z lat 60-42. Dzieło to zaginęło.

²⁴ *Untersuchungen zum Bellum Alexandrinum und Bellum Africanum. Stile und Verfasserfrage.* Leipzig 1932.

²⁵ Dla badacza języka Cezara nieocenioną pomoc stanowi słownik do dzieł i uzupełnień Cezara: H. Me r g u e t. *Lexicon zu den Schriften Cäsars und seiner Fortsetzer mit Angabe sämtlicher Stellen.* Hildesheim 1963.

²⁶ Jw. s. XXXIX nn.

pozostałe, uciekamy się do imienia Cezara, umieszczając je w nawiasie, co oznacza, że jest to dzieło ze zbioru pism Cezara, napisane przez jego kontynuatorów.

Kim był domniemany autor *Wojny aleksandryjskiej*? Aulus Hircjusz (łac. Hirtius) był oficerem, a być może adiutantem ze sztabu Cezara od roku 54, jednak Cezar nie wymienia w swych pamiętnikach ani razu jego imienia. W grudniu 50 roku uczestniczy w rokowaniach Cezara z Pompejuszem. Podczas wojny domowej służył w Hiszpanii, a w roku 48 był prawdopodobnie trybunem plebejskim. Wiosną 47 roku przebywał w Antiochii. W 46 roku był pretorem, a w rok później zarządzał Galią Zaalpejską. Wyznaczony na konsula objął urząd z początkiem 43 roku, lecz wciągnięty w wir walk po śmierci Cezara, zginął w czasie zwycięskiej bitwy przeciw Antoniuszowi pod Mutiną 20 kwietnia 43 roku. W walkach tych poległ również drugi konsul Gajusz Wibiusz Pansa²⁷.

Przyjmując hipotezę o autorstwie Hircjusza możemy dokładnie określić *terminus ante quem* powstania dzieła. Pisząc o śmierci Cezara, Hircjusz daje świadectwo, że kończy pracę po śmierci swego dowódcy. Możemy zatem dość dokładnie, jak na czasy antyczne, określić czas powstania dzieła: po 15 marca 44 roku, a przed 20 kwietnia 43 roku przed Chr.

Przechodząc z kolei do samego dzieła, omówmy dokładnie jego budowę, przyjrzyjmy się opisywanym wydarzeniom oraz chronologii. Ponadto należy zwrócić uwagę na *Wojnę aleksandryjską* jako pierwszorzędne źródło do poznania działalności Cezara i wspomnieć o dziełach innych historyków antycznych, piszących o tych wydarzeniach.

Utwór, mimo że nosi tytuł *Wojna aleksandryjska*, winien być raczej zatytułowany "Ciąg dalszy wojny domowej". Jednakże w historiografii antycznej początek dzieła niejednokrotnie nadawał tytuł całości i tak też się stało w tym wypadku²⁸. Dzieło składa się z 78 rozdziałów. W rękopisach utwór nie jest podzielony na księgi, jednak możemy w nim wyróżnić pięć różnej wielkości części. W części pierwszej (rozdziały 1-33) opisane są działania wojenne prowadzone w Aleksandrii i Egipcie przez Cezara. Druga (34-41) i piąta (65-78) część przedstawia walki w Azji Mniejszej. W części trzeciej (42-47) czytamy o wojnie w Ilirii, a w czwartej (48-64) o przebiegu zmagających wojennych w Hiszpanii. Cezar osobiście kieruje działaniami wojennymi tylko w pierwszej i piątej części dzieła.

Wojna aleksandryjska, podobnie jak VIII księga *Wojny galijskiej*, zrywa również ze schematem rocznego przedstawienia działań wojennych, ponieważ opisuje walki prowadzone na przełomie roku 48/47 na terenach, gdzie klimat pozwalał na prowadzenie walk przez całą zimę. Dzieło opisuje wydarzenia, jakie zaszły w czasie wojny domowej w różnych stronach Imperium pomiędzy Cezarem a zwolennikami podstępnie zamor-

---

²⁷ G. E. F. C h i l v e r. *Hirtius*. W: *The Oxford Classical Dictionary*. Ed. by N. G. L. Hammond and H. H. Scullard. Oxford 1970² s. 520.

²⁸ Odnośnie do tytułu por. K s e n o f o n t. *Anabaza*.

dowanego Pompejusza. Utwór nawiązuje bezpośrednio do *Wojny domowej*, w której znajdujemy właściwy początek opisu działań w Aleksandrii²⁹. Autor *Wojny aleksandryjskiej* niewątpliwie znał zakończenie *Wojny domowej*, ponieważ od razu wkracza *in medias res*, a co więcej powołuje się na wiadomości zamieszczone w zakończeniu *Wojny domowej*³⁰.

Przypomnijmy zatem jak wyglądała sytuacja polityczna poprzedzająca walki Cezara w Aleksandrii. Cezar po zwycięskiej bitwie pod Farsalos³¹, ścigając pokonanego Pompejusza, przybywa za nim do Egiptu³². Tam dowiaduje się o śmierci swego przeciwnika, zamordowanego podstępnie przez Egipcjan³³ i o sporach dynastycznych Ptolemeuszów. Chcąc z jednej strony załagodzić spory między rodzeństwem Ptolemeuszów, a z drugiej ukarać Egipt za poparcie udzielane Pompejuszowi i jego śmierć, a także podporządkować sobie na przyszłość to królestwo, wplątał się w walkę z armią egipską, dowodzoną przez regentów młodocianych władców. I tu zaczyna się *Wojna aleksandryjska*.

Pierwsza, najdłuższa i najciekawsza część dzieła (1-33) opowiada o pobycie Cezara w Aleksandrii od początku października 48 roku aż do ostatniego zwycięstwa w marcu 47 roku. Narrator nie przedstawia sytuacji, nakreślonej już w *Wojnie domowej*, lecz opowiada o działaniach Cezara, który wpłynął z niewielkim wojskiem do portu w Aleksandrii. Wzywa więc Cezar posiłki z sąsiednich prowincji, a sam tymczasem umacnia zajętą dzielnicę miasta. Ale Aleksandryjczycy są niezwykle aktywni i odcinają Cezarowi dopływ słodkiej wody. Cezar jednak kopie studnie i znajduje wodę zdatną do picia. Przy okazji dowiadujemy się nieco o Aleksandrii, jej zabudowie i kanałach, które doprowadzały pitną wodę z Nilu. Tymczasem przybywają posiłki drogą morską, ale nie mogą wejść do portu ze względu na niesprzyjającą o tej porze roku pogodę. W końcu Cezar wprowadza okręty do portu, podczas gdy Aleksandryjczycy zajęci są odbudową swej floty. Wreszcie dochodzi do walki morskiej w basenie portowym, z której zwycięsko wychodzi Cezar. Z kolei walki przenoszą się na molo, łączące Aleksandrię z wyspą Faros, na której znajdowała się słynna latarnia morska. Rzymianie walczą ze zmiennym szczęściem, tak iż sam Cezar znalazł się w śmiertelnym niebezpieczeństwie³⁴. Równocześnie od strony Palestyny nadciągają drogą

²⁹ *Wojna domowa* III 103-112.

³⁰ W rozdziale czwartym *Wojny aleksandryjskiej* autor stwierdza: "jak wyżej przedstawiono" – co odnosi się do *Wojny domowej* III 112.

³¹ 9 sierpnia 49 roku według ówczesnego, przedjuliańskiego kalendarza.

³² Z początkiem października 48 roku.

³³ 28 września 48 roku.

³⁴ Szczegółowo opisują to wydarzenie: S w e t o n i u s z. *Cezar* 64; oraz D i o n K a s j u s z XLII 40, 4.

lądową nową posiłki³⁵. Nadciągające wojska zdobywają twierdzę Peluzjum i rozpoczyna się decydująca walka w delcie Nilu. Na wieść o tych walkach wyruszają z Aleksandrii zarówno Cezar, jak i Aleksandryjczycy śpieszący z pomocą. Jednakże w rozstrzygającej walce w delcie Nilu Cezar odnosi zwycięstwo, po czym wraca do Aleksandrii i zaprowadza nowe porządki, osadzając Kleopatę i jej młodszego brata na tronie Egiptu. Po zaprowadzeniu spokoju w Egipcie ruszył drogą lądową do Syrii, a stamtąd do Azji Mniejszej, gdzie zarządca tej prowincji, Domicjusz Kalwinus, podejmuje wyprawę przeciwko Farnacesowi, królowi Pontu, synowi Mitrydatesa Wielkiego. Ale o tych wydarzeniach opowiada część druga *Wojny aleksandryjskiej* (34-41). Farnaces korzystając z wojny domowej wśród Rzymian zajął Pont, Kapadocję i Armenię Mniejszą, które to krainy były niegdyś pod władzą jego ojca Mitrydatesa, wielkiego wroga Rzymian. Domicjusz Kalwinus postanawia wyruszyć, aby odzyskać opanowane przez Farnacesa tereny. Namiestnik Cezara nie dysponuje jednak dostateczną liczbą żołnierzy, gdyż dwa legiony wysłał na pomoc Cezarowi. Kiedy więc dochodzi do walki w pobliżu Nikopolis w Armenii Mniejszej, wojska Domicjusza, złożone w większości z miejscowej ludności, doznają porażki i muszą się wycofać. Do opisywanych tu wydarzeń powraca narrator w piątej części dzieła.

Trzecia część dzieła przenosi czytelnika do Ilyrii (dzisiejsza Jugosławia), gdzie dowódcy Cezara: Kornificjusz, Gabiniusz i Watyniusz, walczą ze zmiennym szczęściem przeciw Oktawiuszowi, zwolennikowi Pompejusza. Na początku narrator opowiada o wyprawie Gabiniusza, w czasie której stracił ponad dwa tysiące żołnierzy, a sam złożony chorobą wkrótce potem zmarł. Dalej czytamy o bitwie morskiej Watyniusza z Oktawiuszem, w której górą był ten pierwszy. Ta najkrótsza część utworu kończy się stwierdzeniem, że oczyszczono Ilyrię ze stronników Pompejusza, którzy uciekli już na Sycylię, już to do Afryki.

W czwartej części znajdujemy opis walk w Hiszpanii Dalszej, którą zarządzał wówczas Kwintus Kasjusz Longinus. Opis ten wraz z *Wojną hiszpańską* i relacją Cezara w *Wojnie domowej* przedstawia burzliwy okres walk w Hiszpanii. Relacja rozpoczyna się opisem niesamowitych zdzierstw, jakich dopuścił się Kasjusz. Zdzierstwa te doprowadziły do nieudanego zamachu na życie zniechęconego namiestnika. Zamach jest opisany szczegółowo wraz z karami, jakie spadły na spiskowców. Wszystko to działo się w czasie walk Cezara z Pompejuszem i zarówno legionieści, jak i dowódcy nie bardzo wiedzieli, kto z tej walki wyjdzie zwycięsko. Opowiadanie zmierza do przedstawienia niezdecydowania wojsk, przechodzenia oddziałów na stronę wroga, buntu legionów, a wszystko przy coraz większych podatkach nakładanych na ludność. Wreszcie stają naprzeciw siebie legiony: jedno pod wodzą Kasjusza, a drugie pod dowództwem Marcellusa, lecz nie dochodzi do walki. Napięta sytuacja ulega zmianie, gdy pojawił się nowy, wyznaczony przez

---

³⁵ J. Flawiusz (*Starożytności żydowskie* XIV 130) mówi o pomocy 9 tysięcy Żydów pod wodzą Antypatra.

Cezara, namiestnik – Treboniusz. Kasjusz ucieka wówczas w popłochu i podczas tej ucieczki ginie na morzu.

W piątej części wracamy do wydarzeń w prowincji Azji. Cezar przez Syrię i Cylicję wkroczył do Azji, ustanawiając wszędzie nowy porządek, chciał bowiem, aby w tych krajach panował spokój. Przystępuje do ostatecznej rozprawy z Farnacesem, który prosi o pokój, lecz działa na zwłokę, bo wie, że Cezarowi spieszy się do Rzymu. Do starcia doszło pod Zelą w Poncie, gdzie Cezar w błyskotliwej walce pokonał Farnacesa, a sam wysłał do Senatu słynne sprawozdanie z tej walki: "Veni, vidi, vici"³⁶. Po tym sukcesie wszędzie, gdzie przechodził, nadawał prawa, rozstrzygał spory i mianował królów. Dzieło kończy się wraz z przybyciem Cezara do Rzymu.

Układ opisywanych w *Wojnie aleksandryjskiej* wydarzeń jest w zasadzie chronologiczny, stąd owe przeskoki i powroty do opisu wydarzeń w tej samej prowincji. Autor bowiem trzyma się schematu, jaki dostrzegamy w *Wojnie domowej*: opisuje działania wojenne prowadzone na różnych frontach w tym samym mniej więcej czasie³⁷.

Wartość źródłowa tego dzieła jest znaczna. Autor jednakże pomija milczeniem znane nam z innych przekazów antycznych informacje związane z pobytem Cezara w Egipcie. Nie wspomina bowiem ani o pożarze Wielkiej Biblioteki Aleksandryjskiej, liczącej wówczas około siedmiuset tysięcy zwojów³⁸, ani o romansie przyszłego władcy Rzymu z Kleopatram i roli, jaką ona odegrała w czasie wojny aleksandryjskiej. Wy tłumaczenie tego ostatniego braku wydaje się być proste. W czasie, gdy dzieło to było pisane i publikowane, Kleopatra znaczyła już bardzo wiele w dziejach Rzymu (nawet przebywała w Rzymie) i dlatego pisanie o powiązaniach władczyni Egiptu z politykami rzymskimi mogło zakończyć się tragicznie dla autora. Wygodniej zatem było pominąć ten temat milczeniem i nie narażać życia dla królowej Egiptu.

Historiografia antyczna dostarcza nam wielu innych źródeł do poznania wydarzeń opisywanych w *Wojnie aleksandryjskiej*. Równocześnie bowiem z autorem *Bellum Alexandrinum* żył i pisał Azyniusz Pollion. Jego zaginione dzieło w 17 księgach traktowało o okresie wojen domowych od roku 60 do 42. Było to więc równorzędne dla starożytnych dzieło do poznania wydarzeń wojny domowej³⁹. Dlatego późniejsi historycy starożytni korzystali albo z jednego, albo z drugiego źródła, powołując się przy tym na Polliona⁴⁰.

---

³⁶ Por. P l u t a r c h. *Caes.* 50.

³⁷ Por. formuły rozpoczynające rozdziały: "Dum haec in Aegypto geruntur" (34). "Sub idem tempus" (42). "Illis autem temporibus" (48). Podobne formuły rozpoczynają rozdziały w *Wojnie domowej*.

³⁸ P l u t a r c h, jw. 49.

³⁹ O Azyniuszu Pollionie: Z. A u g u s t y n. *Asinius Pollio*. W: *Słownik pisarzy antycznych*. Pod red. A. Świderkówny. Warszawa 1982 s. 100.

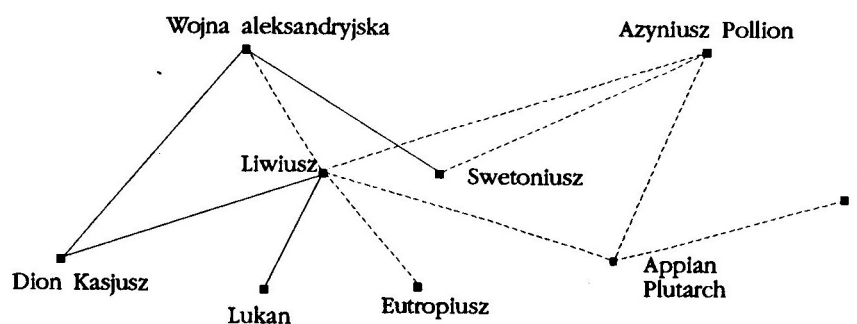
⁴⁰ P l u t a r c h, jw. 46.

Wydarzenia opisane w *Wojnie aleksandryjskiej* przedstawiali również późniejsi historycy piszący zarówno po łacinie, jak i po grecku. Oto nazwiska autorów i miejsca w ich dziełach poświęcone opisom interesujących nas wydarzeń:

1. Liwiusz: skrót tzw. periocha do księgi 112.
2. Strabon: księga XVII 11.
3. Waleriusz Maksymus: w księdze I, V, X.
4. Wellejusz Paterkulus: w księdze II 53-54.
5. Lukan, którego dzieło *Farsalia* urywa się w księdze X na opisie walk przy moło.
6. Józef Flawiusz: w *Starożytnościach żydowskich* XIV 127, 19.
7. Florus: w księdze II 13.
8. Appian: *Wojny domowe* II 89-92.
9. Dion Kasjusz: w księdze XLII 6-16 i 34-48.
10. Eutropiusz: w księdze VI, 22.
11. Orozjusz: w księdze VI 27 i dalsze, oraz biografie Cezara napisane przez Swetoniusza i Plutarcha.

Przyjmując zatem dwa podstawowe źródła: *Wojnę aleksandryjską* oraz dzieło Azyniusza Polliona, wydawca i tłumacz francuski J. Andrieu przedstawia graficznie domniemany wpływ obu źródeł na późniejszych biografów i historyków⁴¹.

Na zakończenie należałoby jeszcze powiedzieć kilka słów o przekładach. *Wojna aleksandryjska* została przetłumaczona na wiele języków. Istnieje przekład angielski, rosyjski, czeski i dwa francuskie, żeby wymienić tylko te najważniejsze. W naszym kraju *Wojna aleksandryjska* nie została dotychczas wydana w przekładzie na język polski, jeśli nie liczyć fragmentów tego dzieła, dostępnych polskiemu czytelnikowi w

⁴¹ Jw. s. XLV.

książce A. Krawczuka *Kleopatra*⁴². A szkoda, bo jak sądzą uczeni, dzieło to ma nie mniejszą wartość źródłową od pamiątek samego Cezara⁴³.

GUERRE ALEXANDRINE - L'AUTEUR ET L'OEUVRE

R é s u m é

On a maintes fois attribué l'oeuvre intitulée *Bellum Alexandrinum*, recueillie dans le *Corpus Caesarianum*, à Aulus Hirtius, officier de l'état-major de César. Et cela, parce qu'elle restait à cheval avec le *Bellum Gallicum* et le *Bellum civile* de César. Le présent article se propose de faire part et de donner une explication de deux témoignages anciens concernant l'auteur B. A.: l'un placé dans l'introduction du VIIIe livre de la *Guerre des Gaules*, où il est fait mention de Hirtius, adjudant de César, dit auteur B. A.; l'autre inclus dans la biographie de César par Suétone dans sa *Vie des douze Césars*, où se sont fait figurer deux opinions au sujet de l'authenticité de l'auteur B. A. de l'oeuvre en question, que selon les uns devait avoir écrit Oppius et selon les autres, Hirtius.

Ensuite on passe en revue les opinions respectives de chercheurs contemporains qui, s'étant basé sur l'analyse de la langue et du style du huitième Livre de la *Guerre des Gaules* et de la *Guerre alexandrine*, considéraient Hirtius comme l'auteur de cette dernière. Sur le terrain polonais, cette thèse a été soutenue par K. Morawski, M. St. Popławski et K. Kumaniecki. De même, le soussigné se voit disposé à attribuer cette oeuvre à Aulus Hirtius. A cet effet, il fournit les informations les plus importantes sur la vie et la mort de celui-ci, qui survint le 20 avril 43 av. J.-Chr., tout en situant la naissance de l'oeuvre (après le 15 mars 44, mais avant le 20 avril 43 av. J.-Chr.) pour soumettre ensuite à une discussion détaillée sa composition, ayant toutefois noté à cette occasion qu'elle servait d'excellente source de connaissance de l'activité de César et mentionné treize oeuvres d'autres historiens antiques, grecs et romains, qui rapportaient ces événements-là. Écrit dans un cercle de César, attribué ici à Hirtius, *Bellum alexandrinum* a déjà été traduit en anglais, en russe, en tchèque, en français et - pour la première fois - en polonais par le soussigné. Le manuscrit de la version polonaise se trouvant dans la Bibliothèque Centrale et du Département de Philologie Classique de l'UCL (*Gajusz Juliusz Cezar. Wojna aleksandryjska*. Introduction, traduction et commentaire de M. Adamczyk. Lublin 1983 pp. 83).

---

⁴² Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1985⁵ (zwłaszcza część druga zatytułowana: *Kleopatra i Cezar*).

⁴³ B. B r a v o, E. W i p s z y c k a. *Historiografia antyczna*. W: *Vademecum historyka starożytnej Grecji i Rzymu*. Pod red. E. Wipszyckiej. T. 1. Warszawa 1982² s. 66.